

Kriisi on mahdollisuus – talouden Titanic

IIKKO B. VOIPIO

VTL, kehitysjohtaja

VATT

Kiander, Jaakko & Vartia, Pentti: Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu. Taloustieto, 404 s.

Uimonen, Risto: Häntä heiluttaa koiraa. Suomen demokratian häiriötila 1983–200?. WSOY, 318 s.

Kun Pentti Vartia ja Jaakko Kiander julkistivat yhteisen teoksensa – *Suuri lama, Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu* – oli paikalla huomattava joukko keskeisiä talouden toimijoita, etten sanoisi heitä laman aiheuttajiksi. Kirja on hyvin ajankohtainen ja kaikkia koskettava.

Kahden kirjoittajan työnjako – Kianderin laman syntyä ja kulkua koskeva deskriptio ja Vartian talouspoliittista keskustelua analysoiva osa – on tarkoin harkittu tälle lamatutkimuksen avaukselle. Tässä piilee myös vaaransa, kun ponnisteluista huolimatta ei tekstejä ole loppuun asti mankeloitu yhdeksi kokonaisuudeksi. Keskeisen keskustelijan, Pentti Vartian omien kantojen sijoittelu kokonaisuuteen herättää ky-

symyksen, olisivatko hänen kannanottonsa poisjääneet osat sisältäneet ristikkäisiä kantoja.

Laman synnyssä on sekä endogeeniset että eksogeeniset tekijänsä. Neuvostoliiton romahdus ja Saksan yhdistämisen laskun maksatuksen vaikutusten leviäminen ovat liian helppoja tapahtumia kaaoksen irtipääsyyn. Mikä oli se konkreettinen tapahtuma – perhosten siipien havina tornadon aiheuttajana – joka vei meidät kujalle, jolta ei ollut paluuta? Tähän ei kannata yrittää löytää vastausta.

Jos käännämme kelloa Ruotsin devalvaatioon 1982 ja pyrimme arvioimaan tästä käynnistyneen nousujakson kuluessa tehdyt virheet sekä tekemättä jättämiset, päädyimme sellaiseen ruutitynnnyriin, että pienikin kipinä räjäyttää sen. Mitä olisi pitänyt tehdä toisin?

Työmarkkinaekonomistien uskottavuus katosi kohta 1980-luvun puolivälin jälkeen, kun suhdanne ei luvattulla tavalla taittunutkaan. Miten pidätellä saalistavia liittoja, kun parantuneen vaihtosuhteen takia vientiliittojen jäsenistöt kylpivät palkkaliukumissa? Sidonnaisuudet ja palkka-palkka-kierre toimivat vain kasvavin palkankorotuksin. Puheet leikata saksalaisittain

käypien palkkojen ja kirjapalkkojen »ilma» kai-kuivat kuuroille korville. Onneton Virkamiesliitto tavoitteli jälkeenjääneisyyskorjauksia, joiden seurauksena valtion johtavien virkojen palkkataso saatiin kilpailukykyiselle tasolle. Työnantaja ei jäykästä sopimusjärjestelmästä johtuen osannut tehdä tarpeellisia korjauksia ilman pitkästä työtaistelua.

Kuplasta varoitelleet vaiettiin suohon. SKOP:n *Riikosen* alullepanemaksi julistettu kasinotalous tarvitsi koko ajan uutta polttoainetta, koska ketjukirjeen katkaiseminen kaataa koko dominon. Pankkien arvopaperivälitystoiminta kuittasi jokaiselta kierrokselta provision. Aktoreita oli pakko saada lisää, jos ei muuten niin vaikka pankin varoin. Kuluttajasuojaa ei tässä puuhassa tunnettu. Minne miljardit katosivat? Jatkotutkimuksessa kansa odottaa vastausta – edes karkealla tasolla – missä 200–300 miljardia markkaa on?

Erilaiset suhdannetalletusveloitteet kuuluivat selvästi jo menneeseen maailmaan ja olisivat olleet niin järeitä aseita, että ne olisivat pyssyttäneet talouden kuin seinään.

Taustalla oli pyrkimys uuteen, tuntemattomaan regiimiin. Tätä vastaan työskenteli jälkikäteen väärään aikaan toteutettu rahamarkkinoiden vapautus. Kukaan ei ole kyennyt määrittämään sille oikeaa ajankohtaa.

Laman alkamisen rajuus on kirjan mielenkiintoista antia. Pörssikeinahdus syksyllä 1987 edustaa *ouverturea*. Siitä kummasti toivutaan ja kesän 1989 ensimmäinen talousnotkahdus oli kuin Titanicin pieniin jäälauttoihin kolistelu. Tulossa olevien vaalien takia ei kurssia enää ollut käännettävissä. Kun seurataan työttömien työnhakijoiden määrän kehitymistä Ahon hallituksen aloitus koettiin kuukauden ajan toivotuksi ja sitten täydellä höyryllä jäävuoreen. Markan ECU-kytkentä koettiin valtiopetokseksi, josta alkaen avoin sektori hääti kaiken liikenevän yrityksistä

ulos. Devalvaation pohjustustyö oli jo kesälomien päättyessä 1991 niin valmis, että vienteollisuudessa ei enää väkeä kiihtyvästi vähennetty. Muiden vuoro oli vasta edessäpäin.

Silloinen Suomen Pankin johtaja Sirkka Hämäläinen pohdiskeli 200 000 työttömän ongelmaa. Hämäläisellä taisi olla mielessään toiset 200 000 työtöntä kuin häntä haastattelemassa olevalla toimittajalla. Kaikki lopputilit toteutivatkin.

Suuressa lamassa olisi mielellään nähnyt läpipohdittavaksi sisäisen devalvaation tien. Sor-san sopimuksen olisi valtiovarainministeri Viinanen voinut saada rantaan, JOS julkissektorin päänavaus olisi ollut rutistettavissa ja sitä todella yritetty. Kolmea kapinallista vientiliittoa ei avaukseen olisi saatu. Oliko onni, ettei hallituksella ollut tarpeeksi työmarkkinakokemusta? Lamasta olisi tullut kirjoittajien mukaan pitempi – olisiko se ollut yhtä syvä? Tähän emme saa vastausta. Uutta laboratoriokoetta ei kannattane panna pystyynkään. Ehkä Vartian uskokin sisäiseen devalvaatioon oli heikohko.

Nyt kun Aasiasta alkanut talouskriisi etenee, uskotaan Suomen selviytyvän kotimarkkinave-toisena – siis saman sektorin toimesta, joka aina ennen on toiminut kiilapoikana.

Politiikankin kriisi?

Suuren laman rinnalla on hyvä silmätä toista rinnakkaisilmiötä, jota *Risto Uimonen* nimittää Suomen demokratian häiriötalaksi 1983–200? (*Häntä heiluttaa koira*, WSOY 1998). Sattumoisin tämän ajanjakson alku osuu yhteen lamamme synnyn kanssa. Tiivistäen Uimonen väittää maahan syntyneen päätöstyhjiön, jonka VM:n virkamiehet ovat joutuneet täyttämään. Edellisellä vuosikymmenellä poliittisen päätöstyhjiön täyttivät työmarkkinajärjestöjen sopimat tulosopimukset. Moni työmarkkinajohtaja tote-

si sopimukset välttämättömiksi ohjaustyökaluiksi, kun maassa oli sekä heikko eduskunta että heikot hallitukset.

Uimosen kirja on myös raju tuomio poliittisten puolueiden omille valmistelukoneistoille tai niiden puutteelle. Jos sellaisia on, ne syövät »VM-puolueen» kädestä. Suomi on siinä määrin pieni klubi, kuten ulkopuoliset meistä tuumaavat, ettei tänne kovin monta totuutta mahdu yhtäka.

Uimonen arvostelee Suomen pankkia rahoitustieteiden vapauttamisesta, koska se tehtiin ilman perusteellista poliittista keskustelua ja valmistelua. Ruotsissa vastaavaan olisi edellytetty hyllymetri kovaa tavaraa. Norjan pankkikriisistä haettiin oppia, mutta harva osasi nähdä yhtymäkohtia säästöpankkitoiminnan ja kriisipotentiaalien välillä.

Poliittista vastuuttomuutta edusti vuoden 1991 budjetin valmistelu. Ymmärrettävää käyttäytymistä, ettei omalta ryhmältä haukkuja haluta saada vaalien edellä, tulkoon suurempi rytinä myöhemmin.

Suomalaisen kansanluonteeseen taitaa kuulua päätöksenteko vasta pakon edellä. Kun syksyllä 1992 näytti loppu hämmöttävän, saatiin muodollisesti talousneuvostolle valmistettavassa raportissa hahmoteltua lähikuukausien leikkausohjelma, joka jouduttiin panemaan silloisen budjettipäällikkö Raimo *Sailaksen* nimiin – ja prenikka perään. Mitään tällaista ei oltu osattu ennakoita. Talousneuvostolle vuonna 1989 tehdyssä lähivuosien skenaariossa oli »kriisivaihtoehto», joka toteutuneeseen nähden olisi ollut minikriisi. Jos joku aidosti olisi osannut ennakoita tulevan, ei hän kuljeskeli valtion virkamiehenä keskuudessamme.

Suuri mahdollisuus?

Vartian ja Kianderin teoksen päättää kalligrafi »kriisi on mahdollisuus». Ei niin pahaa, ettei

hyvääkin. Suomen teollisuus siivosi laman aikana neljänneksen väestään, josta suurin osa osoittautui liikaväeksi tai muutoin tehottomaksi. Nyt teollisuus tuottaa runsaan viidenneksen enemmän kuin ennen lamaa ja neljänneksen pienemmällä väellä. Tällaisen tuottavuuden kohtamiseen ei ilman kriisiä oltaisi päästy.

Suomen ylimitoitetuksi moitittu julkissektori kykeni pysäyttämään kasvunsa. Ulkoistamalla toimintoja ja kuntasektorilla aidostikin väkeä supistamalla on samat palvelut kyetty tuottamaan tehokkaammin. Käännös laskevasta työn tuottavuudesta ainakin lievästi positiiviseen on selkeä osoitus kyvystä hyödyntää kriisi.

Kuntasektorilla asukasta kohden lasketut menot ovat reaalisesti laskeneet sekä konvergoituneet. Merkitsevä on, että suuret »tuhlarikunnat» ovat oppineet taloushallintaa. Aiemmin niukoilla resursseilla toimineet kunnat ovat laman myötä tulleet suhteellisesti keskiarvoisemmiksi – ehkä kaikilla ei enää ole ollut leikkausvaraa tai -tahtoa.

Kriisi saattoi yhdistää kansan siten, että monet tämän vuosikymmenen tärkeät ratkaisut on voitu tehdä kohtuullisessa yhteisymmärryksessä. Kymmenen vuotta sitten ei uneksittukaan Suomesta osana Euroopan ydintä. Ei ollut mieltä, että sähkötekninen teollisuus kohoaisi niin merkittävään asemaan, että analyytikot haavevat BKT-laskelmat Nokian kanssa ja ilman.

SITRA teki arvaamattoman hyvän palveluksen haastatteluttamalla keskeiset päätöksentekijät. Useimmat kertomukset lienevät rehellisiä itsetilityksiä. Sen sijaan hallintomme vanha kaikkien asiakirjojen arkistointi taitaa olla niin rapautunut, että tulevaisuudessa tutkijoiden on vaikea päästä perille ratkaisujen taustoista. Voi vain vertailla siihen asiakirja-aarteistoon, joka on tallella 1930-luvun ministeriöistä, tämän päivän ohueen päätöksatikokoelmaan. Sähköpostin myötä tämäkin kirjeenvaihto häviää seurannan

ulottumattomiin. Taitaa olla myöhäistä esimerkiksi työhallinnossa koota lamapaneelia siltä varalta, että joskus tulevaisuudessa rytisisi samalla tavalla. Neuvottomaksi itsensä havaitsevalle voisi pienikin tuki lähimenneisyydestä olla tervetullut.

Vartian ja Kiaderin esitys palvelee meitä kätevästi lähitaloushistorian käsikirjana. Kun Suo-

men Akatemian lamaprojekti, jossa Kiander toimii koordinaattorina, saa tuotoksensa valmiiksi, meillä on syvällisempää tietoa lähimenneisyydestä. Täytyy vain toivoa, etteivät pahojen ennustajien maalaamat kauhuskenaariot osoita, että tämä oli vasta alkusoittoa.